

БӨЛІМ: ЖАЛПЫ РУБРИКА

Әскери қылмыстағы алдын алу шараларын ұйымдастыру

ЖАРИЯЛАНДЫ
08.05.2025

ТІРЕК СӨЗДЕР

алдын алу шаралары, әскери қызмет, әскери қылмыс, әскери тәртіп, құқықтық мәдениет, психологиялық дайындық, тәрбие жұмысы

СІЛТЕМЕ

<https://bilimger.kz/178896/>

Наметқұл Арнат

Ғылыми жетекші: Ф.ғ.к қауымдастырылған профессор **Тулекова Гулжан Хажмуратовна**

УДК 343.7

Аннотация

Мақалада әскери қылмыстардың қоғам мен мемлекет қауіпсіздігіне тигізетін теріс әсері және олардың алдын алу шараларын ұйымдастыру жолдары қарастырылады. Әскери қызмет барысында туындайтын қылмыстардың негізгі себептері мен олардың құқықтық, тәрбиелік, психологиялық тұрғыдан алдын алу механизмдері жан-жақты талданады. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының Қарулы Күштерінде әскери тәртіпті сақтау, әскери қызметкерлердің құқықтық мәдениетін арттыру, моральдық-психологиялық дайындықты жетілдіру арқылы құқық бұзушылықтардың алдын алу жолдары көрсетіледі. Зерттеу барысында әскери қылмыстардың құқықтық табиғаты мен оларға қарсы әрекет ету стратегиясы ғылыми және тәжірибелік тұрғыдан сараланады.

Кілт сөздер: әскери қылмыс, алдын алу шаралары, әскери тәртіп, құқықтық мәдениет, әскери қызмет, тәрбие жұмысы, психологиялық дайындық.

Кіріспе

Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес Отанды қорғау – оның азаматтарының борышы мен міндеті болып табылады. Азаматтар Қазақстан Республикасының Қарулы Күштерінде шақырту бойынша және келісімшарт негізінде қызмет атқарады. Жоспарланған барлық өзгерістерге қарамастан, Қарулы Күштер мемлекеттің ажырамас бөлігі болып қала береді, ал әскери қызметшілер – халықтың ажырамас бөлігі. Сондықтан мемлекет пен қоғамға тән барлық оң және теріс үрдістер

мен заңдылықтар әскер қатарында да толығымен көрініс табады.

Сонымен қатар, Қарулы Күштер – әлеуметтік-экономикалық, ұйымдастырушылық-басқарушылық және құқықтық ерекшеліктері бар қоғамның өзіндік ерекше бөлігі. Бұл ерекшеліктер әскери қылмыстар құрылымы мен себептеріне де әсер етеді. Әскери қызметшілердің қылмыстық мінез-құлқының қоғамдық қауіптілігі тек азаматтық тұлғалар жасаған қылмыстарға тән қоғамдық тәртіпті бұзумен ғана емес, сонымен қатар әскери бөлімдер мен құрамалардың жауынгерлік даярлығының негізгі элементі болып табылатын әскери тәртіптің әлсіреуімен де байланысты.

Әскери қылмыс – бұл әскери қызметшілердің қызметтік міндеттерін орындау барысында жасаған құқық бұзушылықтары, олар әскери қызметтің ерекшеліктері мен талаптарына қайшы келеді және мемлекетке, қоғамға немесе жеке тұлғаларға зиян келтіреді. Әскери қылмыстардың негізгі ерекшелігі – олар әскери тәртіпке, ережелерге және әскери қызметтің заңды талаптарына қарсы жасалады. Мұндай қылмыстар көбінесе әскери тәртіптің бұзылуы, қару-жарақтар мен техникаларды заңсыз пайдалану, әскери құпияларды ашу, командирлердің бұйрықтарын орындамау сияқты әрекеттермен сипатталады. [1, 606].

Әскери қылмыстар – бұл әскери қызметшілердің өз қызметтік міндеттерін орындау кезінде жасаған құқық бұзушылықтары. Олар әдетте әскери тәртіпке, ішкі ережелерге және заңды талаптарға қайшы келеді. Әскери қылмыстардың ерекшелігі, олар тек әскери қызметте орын алады және әдеттегідей құқық бұзушылықтарға қарағанда ерекше сипатқа ие. Бұл қылмыстар әскери қызметтің ерекше талаптары мен шарттарына байланысты жүзеге асырылады және қоғамға, мемлекетке қауіп төндіреді.

Әскери қылмыстарды бірнеше негізгі түрлерге бөлуге болады:

1. Әскери тәртіпті бұзу

Әскери қызметшілердің өз қызметіне қатысты әскери тәртіпті сақтамауы – бұл ең кең таралған қылмыс түрі. Әскери тәртіпті бұзу әртүрлі әрекеттермен сипатталады, мысалы:

- Командирдің бұйрығын орындамау – әскери қызметшілердің командирлерінің берген тапсырмалары мен бұйрықтарына бағынбауы, әскери қызметтің мінез-құлық нормалары мен талаптарын орындамауы.
- Әскери бөлімде тәртіпсіздік жасау – әскери қызметшінің қызметтік уақытында немесе әлеуметтік жағдайында тәртіп бұзу, ұрыс кезінде немесе оқу-жаттығуларда тәртіпсіздік жасау.
- Әскери көлік құралдарын немесе техниканы заңсыз пайдалану – әскери техниканы жеке мақсаттарға қолдану немесе оны рұқсатсыз пайдалануға ұрлық немесе тәртіпсіздік ретінде қаралады.

Әскери тәртіпті бұзу әскери бөлімдерде ұйымшылдықты, бағынушылықты және жоғары моральдық стандарттарды сақтауды талап етеді.[2,556]

2. Әскери құпияларды заңсыз тарату

Әскери қызметте құпия ақпараттарды сақтау өте маңызды. Әскери қызметшілердің әскери құпияларды, стратегиялық маңызды ақпараттарды немесе басқа да қызметтік деректерді заңсыз таратуы – бұл өте ауыр қылмыс болып табылады. Мұндай қылмыстар мемлекет қауіпсіздігіне үлкен зиян келтіруі мүмкін. Құпия ақпараттарды тарату мыналарға әкелуі мүмкін:

- Шетелдік барлау қызметтеріне ақпарат беру – әскери қызметшінің жау тарапына құпия ақпарат беруі, ол арқылы мемлекеттің қорғаныс қабілеті төмендеуі мүмкін.
- Ішкі қылмыстық топтармен байланыс жасау – әскери құпияларды ұйымдасқан қылмыстық топтарға беру, әскери бөлімдердегі құпияларды жария ету.

Бұл қылмыстар әскери қызметшілердің адалдығына және мемлекет алдындағы жауапкершілігіне нұқсан келтіреді.

3. Қару-жарақ пен әскери техниканы заңсыз қолдану

Әскери қарулар мен техника – әскери қызметтің негізгі құралдары. Оларды заңсыз қолдану немесе ұрлау ауыр қылмыс болып табылады. Мысалы:

- Қару-жарақты ұрлау – әскери қаруды заңсыз иелену немесе оны жеке мақсатта пайдалану.
- Әскери техниканы ұрлау немесе заңсыз пайдалану – әскери бөлімдердегі техника, оның ішінде көлік құралдары, ұшақтар, танктер мен қару-жарақтарды рұқсатсыз пайдалану немесе ұрлау.
- Әскери қару-жарақты өткізу – әскери қызметшінің қаруды заңсыз сату немесе басқа біреуге беруі.

Әскери қару-жарақтың заңсыз айналымы мемлекет қауіпсіздігіне айтарлықтай зиян келтіруі мүмкін, сондықтан бұл қылмыс түрі өте қатаң жазаланады.

4. Әскери қызметшілер арасындағы әлеуметтік қылмыстар

Әскери бөлімдерде әлеуметтік қылмыстар да орын алады. Бұл қылмыстар көбінесе әскери қызметшілердің өзара қарым-қатынасында, жеке тұлғалық немесе моральдық мәселелерде туындайды. Оларға мыналар жатады:

- Әскери қызметшілер арасындағы ұрыс-керістер – әскери қызметшілердің өзара агрессиясы немесе зорлық-зомбылық көрсетуі. Мұндай әрекеттер әскери бөлімдердегі тәртіпті бұзады.
- Әскери қызметшілерге қатысты психологиялық немесе физикалық қысым көрсету – бұл жағдайларда командирлер немесе басқа қызметшілер әскери тәртіпті бұзып, қызметшілерге психологиялық немесе физикалық күш көрсетеді.
- Алкоголь немесе есірткі заттарын пайдалану – әскери қызметшілердің алкогольді ішімдіктерді немесе есірткі заттарын қолдануы олардың қызметтік міндеттерін дұрыс орындауына кедергі келтіреді және әскери тәртіпті бұзады.

Әскери қызметшілердің арасындағы әлеуметтік қылмыстар ұйымшылдық пен бірлікті бұзады, әрі әскери бөлімде моральдық ахуалды төмендетеді.

2021 жылы сыбайлас жемқорлық қылмыстары үшін, Қорғаныс министрлігі әскери құралымдарының 22 лауазымды тұлғасы мен әскери қызметшісі сотталды.

Олар, көбінен, ҚР ҚК-нің 190 (алаяқтық) – 7, 189 (сеніп тапсырылған бөтен мүлікті иемденіп алу немесе талан-таражға салу) – 5, 366 (пара алу) – 5, 367 (пара беру) – 3, 450 (билікті теріс пайдалану) – 2 баптары бойынша сотталды.

Көп жағдайда, сыбайлас жемқорлық қылмыстарды басшы құрам жасады – 22-нің 20-сы (90,9%).

Әскери құралымдардағы әскери қызметшілерге сотталғандардың жалпы санының 18-і тиесілі.

Әскери бөлімдердің әскери қызметшілері жасаған сыбайлас жемқорлық қылмыстар фактілері, негізінен, әскери киім-кешекті, ЖЖМ және өзге де мүлікті жымқырумен байланысты.

Сонымен қатар, жұмысқа орналасуға жәрдемдесу және қызмет бойынша жалпы қамқорлық үшін пара алу фактілері орын алуда.[5]

Сурет 1. Әскери қызметтегі құқық бұзушылықтар

2. Әскери қылмыстарды алдын алу шараларының құқықтық және ұйымдастырушылық негіздері

Әскери қылмыстарды алдын алу үшін құқықтық және ұйымдастырушылық шаралар жүйесі маңызды рөл атқарады. Бұл шаралар әскери тәртіпті сақтау, қызметшілердің құқықтары мен міндеттерін дұрыс түсіндіру, сондай-ақ қылмыстардың алдын алуға бағытталған жүйелі басқару үдерістерін қамтиды. Әскери қылмыстардың алдын алу

үшін бірнеше негізгі бағыттар мен әдістерді қарастыруға болады:

- Әскери заңнамалық база және құқықтық актілер

Әскери қылмыстарды алдын алу үшін бірінші кезекте әскери заңнаманың дұрыс және толық орындалуы қажет. Бұл өз кезегінде әскери қызметшілердің құқықтары мен міндеттерін, сондай-ақ әскери қылмыстардың құқықтық жауапкершілігін анықтайтын заңдар мен нормативтік актілерді қамтиды. Әскери қылмыстарды алдын алуда ең маңызды құжаттардың бірі – әскери кодекс пен ішкі тәртіп ережелері болып табылады. Бұл құжаттар әскери қызметшілердің қызметтік мінез-құлқын реттейтін және оларды заңсыз әрекеттерден сақтайтын құқықтық негізді қалыптастырады.

- Әскери қызметшілердің құқықтық білімін арттыру

Әскери қылмыстардың алдын алу үшін әскери қызметшілерге құқықтық білім беру жүйесі үлкен мәнге ие. Әскери қызметшілердің құқықтары мен міндеттерін дұрыс түсінуі, олардың өз әрекеттерінің заңдылығын бағалай білуі маңызды. Бұл мақсатта тұрақты түрде құқықтық оқыту курстары, тренингтер мен семинарлар ұйымдастырылып, әскери қызметшілердің құқықтық сауаттылығын арттыру қажет. [4, 506]

- Әскери бөлімдерде бақылау және қадағалау жүйесін күшейту Әскери қылмыстарды алдын алу үшін әскери бөлімдерде тиімді бақылау

мен қадағалау жүйесін құру қажет. Бұл жүйе командирлер мен басшылардың жауапкершілігін күшейтеді, сондай-ақ әскери тәртіптің бұзылуын уақытында анықтап, оны түзету шараларын қабылдауға мүмкіндік береді. Бақылаудың жүйелі түрде жүргізілуі әскери бөлімдерде тәртіпті сақтауға, қызметшілердің мінез-құлқын қадағалауға және қылмыстардың алдын алуға ықпал етеді.

- Әскери қылмыстардың алдын алу шараларын психологиялық тұрғыдан қолдау

Әскери қызметшілердің психологиялық жай-күйі де олардың қылмысқа қатысуына әсер ететін факторлардың бірі болып табылады. Сондықтан, әскери бөлімдерде психологиялық қолдау көрсету шараларын ұйымдастыру қажет. Әскери қызметшілердің моральдық және психологиялық жағдайларын бақылау, стресс жағдайларында көмек көрсету, олардың әлеуметтік мәселелерін шешу арқылы әскери қылмыстардың алдын алуға болады. [3, 1076]

Қорытынды

Әскери қылмыстар — бұл әскери қызметшілердің қызметтік міндеттерін орындау барысында заңдар мен халықаралық құқықтық нормаларды бұзуынан туындайтын ауыр қылмыс түрлері. Мұндай қылмыстар мемлекет пен қоғамның қауіпсіздігіне, сондай-ақ әскери ұйымдардың тиімді қызметіне айтарлықтай зиян келтіреді. Әскери

қылмыстардың түрлері кең ауқымды: әскери тәртіпті бұзу, әскери құпияларды заңсыз тарату, әскери қаруды немесе техниканы заңсыз пайдалану, әлеуметтік қылмыстар, әскери қызметтен қашу және тағы басқа әрекеттер әскери бөлімдердің қызметін бұзады.

Әскери қылмыстарды алдын алу мақсатында тиімді құқықтық шаралар, әскери тәртіпті нығайту және заң бұзушылықтарға қарсы шараларды күшейту қажет. Бұл үшін әскери құқықты және тәртіпті сақтауды қамтамасыз ету, сонымен қатар қылмыстық жауапкершілікті арттыру қажет. Сонымен қатар, әскери бөлімдерде психологиялық қолдау, моральдық ахуалды жақсарту, әскери қызметшілердің құқықтық білімін арттыру маңызды рөл атқарады.

Мемлекеттік органдар мен құқық қорғау мекемелері әскери қылмыстарды тіркеу, тергеу және оларды болдырмау бойынша маңызды жұмыстар атқарып келеді. Дегенмен, әлі де болса әскери қылмыстардың алдын алу, оны азайту бойынша қосымша шаралар қабылдау қажет. Бұл қадамдар қоғамның сенімін арттырып, мемлекет қауіпсіздігін нығайтады.

Әскери қылмыстарды кешенді түрде зерттеу, олардың таралуын қадағалау, заң бұзушылықтарды тиімді түрде анықтау арқылы ұлттық қорғаныс пен әскери қызметтің сапасын арттыруға болады.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Кудрявцев В. Н. *Общая теория квалификации преступлений*. — 2-е изд., перераб. и дополн. — М.: «Юристъ», 2001.
2. Борчашвили И.Ш. *Уголовное право РК. Т.1. Караганда. 2007.*
3. *Уголовный кодекс РК с постатейными материалами // Под ред. проф. Рогова И.И., Рахметова С.М. Алматы. 2005*
4. *Комментарий к Уголовному кодексу РК. В двух книгах. Алматы, 2004 Бастау, 2010.*
5. *Әскери қылмыстық құқық бұзушылықтар жөніндегі істер бойынша сот тәжірибесі туралы*
6. *Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2005 жылғы 28 қазандағы N 6 Нормативтік қаулысы. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P05000006S_*